

Vehbi Bardakçı'nın Şeyh Bedreddin Destanı Adlı Romanında İdeolojinin Araçsallaştırılması

The Instrumentalization of Ideology in the Vehbi Bardakçı's Novel of the Epic of Sheikh Bedreddin

Öz

Sanatkâr, tarihî bir gerçekliği hayal gücünün katkısıyla estetik kurgu içerisinde işlevsel olarak kullanarak ve yeniden inşa ederek okuyucuların dikkatine sunar. Kimi yazarlar bunu yaparken, ideolojik eğilimleriyle biçimlenen göreceli bilgi dağarcığının aktarımını sağlama amacı güderler. Bu bağlamda değerlendirilebilecek yapıtlardan biri de Vehbi Bardakçı tarafından kaleme alınan Şeyh Bedreddin Destanı adlı romandır. Osmanlı tarihinin henüz aydınlığa kavuşturulamamış kişiliği olan Şeyh Bedreddin, kurmaca dünya içerisinde Marksist söylemin somutlaştığı toplumsal bir özne olarak belirir. Kültürel belleğin katkısıyla halkla birleşerek, adeta nesneleşen toplumun sesi olur. Mülkiyetsiz topraklar, kolektif üretim, adaletli paylaşım ve insanlık dini görüşü onun öğretisinin varlık alanını oluşturur. Şeyh Bedreddin'in yaşamı, düşünceleri ve bunları yaşama geçirme çabasının idamla sonuçlanması, kurmaca dünyaya taşınırken Osmanlı'yı yönetenler olumsuz özellikleriyle romanda yer bulur. Toplumsal özne durumundaki Bedreddin, kurgusal söylem içerisinde düzene karşı geliştirdiği tepkilerle, köylünün sosyal yapısını değiştirmeye, öz gücünü açığa çıkarmaya ve onları bilinçlendirmeye çabalayan idealist bir kişilik olarak olumlu kahraman öğretisine uygun biçimde ele alınır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Bedreddin, roman, ideoloji, toplumsal özne.

Abstract

The craftsman brings historical reality to readers, using it as a functional in aesthetic fiction with a contribution of imagination. However, some authors seek to ensure the transfer of relative knowledge formed by their ideological tendencies. One of the works that can be assessed in this context is Sheikh Bedreddin Destani, written by Vehbi Bardakci. Sheikh Bedreddin, whose identity has not yet been fully elucidated, acts as a social subject in which Marxist discourse is specified in a fictional world. With the contribution of cultural memory, it becomes the voice of a society that is almost objectified, connecting with people. Fixed lands, collective production, a fair division and a religious view of humanity constitute the sphere of existence of his teachings. The life and thoughts of Sheikh Bedreddin and the execution of his attempt to force them to implement fiction. Bedreddin, who is in the state of a social subject, is considered in accordance with the hero's positive teachings as an idealistic person who tries to change the social structure of the peasantry, reveal itself and raise awareness of them in a fictional discourse with its reaction against order.

Keywords: Sheikh Bedreddin, novel, ideology, social subject.

Pınar DAĞ GÜMÜŞ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3080-9612

E-mail: pinardag@isparta.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 23.09.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 11.11.2019

Kaynak Gösterim / Citation:

Dağ Gümüş, Pınar (2019). "Vehbi Bardakçı'nın Şeyh Bedreddin Destanı Adlı Romanında İdeolojinin Araçsallaştırılması", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 11/22, 211-234. <http://dx.doi.org/10.26517/ytea.408>

Extended Summary

Literature, which has been one of the means of expression since the time of the existence of mankind, together with other branches of art, is an important component of culture. While the artist constitutes literary text, which is based on imagination, emotions and aesthetic pleasure, can benefit from some areas such as mythology, psychology, philosophy, and politics in various levels. One of these areas is history. The artist presents historical reality to the attention of readers through the functional use and reconstruction of aesthetic fiction with the contribution of the imagination. Some authors convey the personalities with historical realities to the fictional world due to motivation of serving ideological ideas that regulate the individual's relationship with the inner and outer world in accordance with his own aesthetic, moral and value judgments. Sheikh Bedreddin, a historical figure, also found his place in our literature in such genres as poetry, theater and romance.

Sheikh Bedreddin is a reality that has not yet been clarified. He is defined in different ways including the fiqh scholar and the sufi, the cadilesker, and lastly the initiator effect of rebellion and revolutionary movement. He was known for his duties in government position, and his attempt against the authority, and then the tragic end of his life; his personality, his thoughts and his teachings are also considered as the subject of the fictional world. In spite of the link between his ideas on social and political life and the socialist thought of the modern age, the perception of Sheikh Bedreddin of right and conservative ideologies has developed in contradiction. As ideologies differ, the properties of the subject are interpreted and reproduced in accordance with the doctrines.

One of the leading novels in which Sheikh Bedreddin moved from the field of political history to ideological history is the epic of Sheikh Bedreddin, written by Vehbi Bardakci. Bedreddin is idealized by his personality, education, teachings and practices in the novel, where a historical person selected as the subject of his guided art turns into a social subject in a fictional world. The remarkable aspects such as his position in the state as a cadilesker as a historical personality, his attempt against the authority and the tragic end of his life, integrate with the knowledge of the ideological tendency and find the reflection area. This rebellion movement, deemed by some researchers to be free from class struggle and peasant movement, is based on the deforma-

tion of Marxist discourse by Sheikh Bedreddin in order to create alternative historical consciousness against literary hegemony by the author. The work, which is described as one of the popular movements and rebellions that appeared in the history of the Ottoman Empire, is included in the series "Goat Darkness-2". The novel, in which political and historical events, such as the throne battles between Suleiman Celebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi and Mehmet Çelebi and the defeat of Yıldırım Bayazid by Timur during the war in Ankara and his enslavement, takes place in the background, brings the life, thoughts and efforts of Sheikh Bedreddin to a fictional world. In the fictional world of the novel, Bedreddin is an egalitarian and sharing personality with a sincere human love and human sensitivity; a good father and husband; who does not shy away from anything in the way of lighting by raising public awareness; he was positioned as a ground-breaking subject during his time with his philosophical, religious, social and political thoughts. The novel begins in July when Bedreddin is deported from Edirne to İznik. In the novel, Bedreddin's family, his childhood, his education, his marriages, and his acceptance process of the cadilesker position, meeting with Berklus Mustafa and Torlak Kemal, and the raising the awareness of public with the help of Bedreddin's ideas is told. The novel consists of twenty chapter; and from the beginning with chapter eight, Bedreddin's situation in İznik and his life before the execution is revealed. Bedreddin, which is the focus subject, emerges as an idealistic person who is trying to change the social structure of the peasant, to reveal their power, and raise the peasant's awareness with his reactions developed against the order in the fictional discourse. Sheikh Bedreddin, who was chosen as the representative of political virtue in accordance with the doctrine of a positive hero, is considered an idealized type; those who stand next to him is reveal with their positive characteristics, and those who stand against him is reveal with their negative characteristics, and both of them are consisted of the poles which serve this doctrine. In the fictional world, the subject profile is integrated with the cultural codes of people and is formed by including the function of recall and revival of cultural memory. This situation, which is important in building political identity, ensures that Bedreddin, whose official ideology is rejected, belongs to the people he addresses. Community are valuable for their contribution to production, and rather than lack of self-consciousness and autonomy they exist in harmony within the mass and have a need for social subject

In the novel, which is guided by Marxist ideology, the ruling class, which does not want to lose its privileges, seizes and plunders the land and labor, holds power in its hands and thereby unites people. The amenable handled as a class whose power, labor, production and money are exploited using structures such as religion, law and economics. The struggle against feudal and repressive power in the universe of the novel is provided by thoughts and information in the form of Bedreddin's declaration. Building a communal paradise on earth, in which all people work collectively, contribute to production and fair consumption. Sheikh Bedreddin, Torlak Kemal and Börklüce Mustafa, who were chosen to put forward the model necessary for the establishment of the desired order, became the representative of the author's ideology in intellectual and social dimensions. In this context, it is noted that ideas such as individual property, a consciousness of universal freedom, human religion, collective life, the discourse of equitable separation, paradise on earth, are presented as a source of cultural memory in the context of an invented tradition. Ottoman and the ruling class as opposing forces serve to distinguish Bedreddin as a social subject. Rather than gaining the freedom of the individual within the collective structure, the thesis that all humanity will reach the utopian earth paradise under the guidance of Bedreddin's teachings is handled and it can be said that instead of modern individualism, the social subject, which is the representative of the people, is brought to the fore.

In the novel, an individual is considered outside a social organization as a person-subject and uses his subjective existence for a common project, being connected with society. The individual who is not concerned about I, giving priority to the liberation of the masses rather than self-awareness and autonomy and considering itself worthy only of its contribution to production, are objects that do not have self-sufficiency, but which can exist in harmony within the masses and need a social subject. There is a need for a social subject as an element in which all its members are equal, that individual power is displaced, it is not interested in it, but acquires meaning in a collective structure.

Tarihin Bireysel Öznesi Olarak Şeyh Bedreddin

İnsanlığın varoluşundan bu yana kendisini ifade etme araçlarından biri olan edebiyat, diğer sanat dallarıyla birlikte kültürün önemli bileşenlerindedir. Geceri dil olan; hayale, duyguya ve estetik hazza dayanan edebî metni oluştururken sanatkâr mitoloji, psikoloji, felsefe, siyaset gibi alanlardan çeşitli düzeylerde faydalanma yoluna gidebilir. Bu alanlardan biri de tarihtir. Sanatkâr, tarihî bir gerçekliği hayal gücünün katkısıyla estetik kurgu içerisinde işlevsel olarak kullanarak ve yeniden inşa ederek okuyucuların dikkatine sunar. Kimi yazarlar, bireyin iç ve dış dünyayla ilişkilerini kendisine özgü estetik, ahlak ve değer yargılarına göre düzenleyen ideolojik düşüncelere hizmet etmeleri güdüsüyle tarihsel gerçekliği olan kişilikleri belirli özelliklerle donatarak kurmaca dünyaya taşır. Roman bu bağlamda, yazarın ideolojik eğilimleriyle biçimlenen göreceli bilgi dağarcığının aktarımı sırasında anlatıcının araya girdiği, özne ve karşı özne kurgulandığı, iyicil ve kötücül karakterler yaratılarak kutuplar oluşturulduğu ve belirli bir tarafın tutulduğu bir türe evrilir. Tarih de bu dönüşüme eşlik eden önemli yapılardan biri durumundadır. Tarihî bir kişilik olan Şeyh Bedreddin de edebiyatımızda şiir, tiyatro, roman gibi türler içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Bilindiği gibi Şeyh Bedreddin, Osmanlı tarihinin henüz aydınlığa kavuşturulamamış bir gerçekliğidir. Fıkıh bilgini ve mutasavvıf, kazasker, bir isyan ve ihtilal hareketinin başlatıcısı olmak üzere farklı biçimlerde tanımlanmıştır. 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarihi içerisinde sosyal ve politik anlamda çalkantılı süreçlerden olan ve Fetret Devri olarak da adlandırılan dönemi ve sonrasını ele alan Osmanlı tarih kroniklerinde Şeyh Bedreddin'le ilgili çeşitli bilgilerin varlığı kendisini göstermektedir. Şeyh Bedreddin'in çağdaşı olarak kendisinden söz edenlerin yanında sonrasında da eserlerde onunla ilgili bilgilere rastlamak olanaklıdır. Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Aşıkpaşazade, 1985: 84, 89-91), Oruç Beğ Tarihi (Oruç Beğ, 2011: 59, 62-63), Tarih-i Behiştî (Behiştî Ahmed Çelebi, 2016: 176-177), Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Mehmed Neşri, 2014: 543-547) gibi tarih kitaplarında İznik'e sürülmesi, peygamberlik ve padişahlık iddiası, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in ayaklanmaları ve öldürülmeleri ile Bedreddin'in yargılanması ve idamı yer alır. Torunu Halil'in yazdığı Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin'de ve Dukas'ın yazdığı Bizans Tarihi'nde Bedreddin'in bir isyan başlatmadığı, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in isyanlarıyla bir ilgisinin bulunmadığı, döneminin önemli bir âlimi olduğundan söz edilir (Ocak, 2013:160-161). İsmail Hakkı Uzunçarşılı Os-

manlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı adlı yapıtında, Bedreddin'in aldığı eğitimden, çıkardığı isyandan, idamından ve Câmîü'l-fusulün, Letâifü'l-işarât ve onun şerhi olan Teshil adlı eserlerinin değerli bulunduğundan söz eder (2014: 238). Halil İnalçık Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet adlı yapıtında onu, Câmî'ul-Fusûleyn adlı eseri yüzyıllarca kullanılmış, fıkıh âlimi, mistik ve ihtilalci olarak tanımlar ve 1416'da gerçekleşen Şeyh Bedreddin hareketini, merkezin gittikçe kuvvetlenen Sünni ve devletçi siyasetine karşı askerî sınırlarda ve Türkmenler arasında kendisini gösteren hoşnutsuzluğun göstergesi olarak konumlandırır. Devletin bu hareketi ezmesini ise şeriatı temsil edenlerin idarede kuvvet bulmasını ve Bayezid devrinde alınmış önlemlerin kaldırılması sonucunu verdiğini dile getirir (İnalçık, 2000: 31). Ahmet Yaşar Ocak Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler adlı eserinde Şeyh Bedreddin olayını çözüme kavuşturulmamış bir tarih sorunu olarak nitelendirir. Çatışan ideolojik saptırmalara ve yorumlara maruz kalan bu olayın tarihsel konumunun belirlenmesindeki sıkıntıları; Bedreddin'den ve başlattığı belirtilen isyan hareketinden tarihî kaynaklarda bütünlüklü bir bilgi bulunmaması, devlet kademesinde kazaskerlik görevinde bulunan bürokrat olarak bir isyan hareketinin içerisinde yer almış olması, Varidat ve diğer eserleri arasında tutarsızlıkların bulunması gibi nedenlere bağlar (Ocak, 2013:162). Ocak aynı zamanda, 1960 öncesinde monografi anlamında dikkate değer bilimsel inceleme yapılmadığını belirterek bu tarihten sonra yapılan çalışmalar arasında Mehmed Şerafeddin Yaltkaya, Abdülbaki Gölpınarlı ve Necdet Kurdakul'un eserlerini gösterir. Şeyh Bedreddin'in 1960'lardan itibaren ilgi görmesini ise Türkiye'de sol ideolojinin kendisini kabul ettirebilmesinde bir kök arayışının sonucu olarak değerlendirir. Belirli bir ideoloji tarafından tarihimiz içerisinde sosyalist söylemin somut anlamda ifadesi olan halk hareketi olarak değerlendirilen bu durumu bozulmuş, saptırılmış tarih olarak ele alır (Ocak, 2013:163-164). Şeyh Bedreddin'le ilgili verdiği biyografi bilgilerinden sonra Halil İnalçık, Mustafa Akdağ, M. Ali Kılıçbay gibi araştırmacıların ortaya koyduğu aynı belirlemeye katıldığını ifade ederek şu sonuca ulaşır:

"Şeyh Bedreddin İsyanı'nın, iddia edildiği gibi paylaşımcı ve eşitlikçi, özel mülkiyete karşı bir halk hareketi, hatta isyana katılanlar arasında Hıristiyan ve Müslüman köylüler de bulunmasına rağmen bir köylü isyanı değil, son tahlilde, büyük kesimiyle imtiyazları ellerinden giden Müslüman sipahilerin, sınır gazilerinin ve Hıristiyan feodallerin beklentilerine hizmet

eden bir ayaklanma hareketi olduğunu kabul etmek daha doğru görünüyordur.” (Ocak, 2013: 202)

15. yüzyılın ilk yarısında yaşanan bu hareketin öncüsü görünen Şeyh Bedreddin, devlet görevinde yer alması ve sonrasında otoriteye karşı bir girişimde bulunması, yaşamının trajik bir biçimde sonlanması gibi nedenlerle dikkati çekmiş; kişiliği, düşünceleri, öğretileriyle kurmaca dünyanın öznesi olarak ele alınmıştır. Özellikle sosyal ve siyasi yaşama dair düşünceleri ile modern çağın sosyalist düşüncesi arasında kurulan bağa karşın sağ ve muhafazakâr ideolojilerin Şeyh Bedreddin algısı birbirine karşıtlık oluşturacak biçimde gelişmiştir (Kacıroğlu, 2011: 245). İdeolojiler farklılaştıkça ele alınan öznenin özellikleri de doktrinlere uygun biçimde yorumlanarak yeniden üretilmiştir. Sınıf mücadelesinden ve köylü ayaklanmasından uzak olan bu isyan hareketi, kendisine tarih arama bağlamında deformasyona uğratarak Marksist söylemin somutlaştırılması anlamında birçok romanda işlenmiştir. Tarihî bir kişiliğin kurmaca dünyanın ideolojik iletiyi sunacak toplumsal öznesine dönüşümünde kültürel belleğin katkısı ve bu bağlamda ortaya konulan doktrinler uygulama evrenleriyle birlikte, ele alınan roman özelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kurgunun Toplumsal Öznesi Olarak Şeyh Bedreddin

Şeyh Bedreddin'in siyasi tarih alanından ideolojik tarihe taşındığı güdümlü romanlardan biri de Vehbi Bardakçı tarafından yazılan Şeyh Bedreddin Destanı'dır.¹ Osmanlı tarihi boyunca ortaya çıkan halk hareketleri ve isyanlardan birini anlattığı (s. 7) belirtilen eser, Koza Karanlığı-2 serisinde yer alır. Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilerek esir düşmesi; Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve Mehmet Çelebi arasındaki taht kavgaları gibi siyasi ve tarihî olayların arka planda yer aldığı roman, Şeyh Bedreddin'in yaşamını, düşüncelerini ve bunları yaşama geçirme çabasının idamla sonuçlanmasını kurmaca dünyaya taşır. "Ay ve güneş herkesin lambasıdır, hava herkesin havasıdır, su herkesin suyudur, ekmek neden herkesin ekmediği değildir?" (s. 8) alıntısıyla başlayan romanın kurmaca dünyasında Bedreddin, her şeyden önce samimi bir insan sevgisine ve insani duyarlılığa sahip eşitlikçi ve paylaşımcı bir kişilik; iyi bir baba ve eş; halkı bilinçlendirerek aydınlatma yolunda hiçbir şeyden çekilmeyen, sözünü sakınmayan; felsefî, dinî, sosyal ve siyasî düşünceleriyle

¹ Romanla ilgili alıntılarda şu baskıdan yararlanılmıştır: Bardakçı, Vehbi (2016). *Şeyh Bedreddin Destanı*. İstanbul: Ozan.

dönemi içerisinde çığır açan bir odak özne olarak konumlandırılmıştır. Roman, Bedreddin'in Edirne'den sürüldüğü İznik'e temmuz ayında yapacağı yolculukla başlar. Yolculuk süresince yapılan geri dönüşlerle ve iç içe geçmiş anlatılarla ailesi, çocukluğu, aldığı eğitim, evlilikleri, kazaskerliği kabul edişi, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'le tanışması, Bedreddin'in harekete geçirdiği düşüncelerle halkın bilinçlenme süreci anlatılır. Yirmi bölümden oluşan eserde, sekizinci bölümden itibaren ise sürüldüğü İznik'teki durumu ve idamına kadar yaşadıkları gözler önüne serilir. Eserde, kişiliği ve düşünceleri etrafında gelişen olaylar ifade alanına dökülürken tarihsel gerçekliğin dışında belirli bir görüşün aktarımı için Bedreddin'in seçildiğini söylemek olanaklı görünmektedir. Nitekim odak özne durumundaki Bedreddin, kurgusal söylem içerisinde düzene karşı geliştirdiği tepkilerle, köylünün sosyal yapısını değiştirmeye, öz gücünü açığa çıkarmaya ve onları bilinçlendirmeye çabalayan idealist bir kişilik olarak belirir.

Olumlu kahraman öğretisine² uygun biçimde politik erdemin temsilcisi olarak seçilen Şeyh Bedreddin, ülküselleştirilmiş bir tip olarak çizilir; yanında yer alanlar olumlu özellikleriyle, karşısında yer alanlar olumsuz özellikleriyle bu öğretilere hizmet edecek biçimde kutupları oluşturur. Belirtilen duruma bağlı olarak dramatik aksiyonu sağlayan değerlerin görüntü seviyeleri KORA (Korkmaz, 2015: 103-105) şemasında şöyle gösterilebilir:

2 Sovyet edebiyatında Toplumcu Gerçekçilerin canlandırarak sarıldığı bu öğretilere göre, edebiyatın olumlu kahramanlarla beslenmesi gerekir ve bu, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yapılmalıdır. Olumlu kahramandan beklenen politik erdemin mükemmel temsilcisi olarak okurda saygı uyandırmak ve benzemeye çalıştığı bir örnek olmak, şimdiki durum ile gelecek arasında kurduğu bağla sosyalizmin başarılabilceğini göstermektir. Romanda bu tip, kendisini görevine adanmış, güçlü bir kişiliktir. Halk çok acı çekmiş, ama kendi başına çıkar yolu kestirememekte, bir yol göstericiye, bir lidere ihtiyaç duymaktadır. Olumlu kahraman da bu bağlamda karşılaştığı bütün güçlükleri aşar, yardım etmek istediği insanlar içinde düştüğü yalnızlığa katlanarak tarihin kendisine verdiği görevi yerine getirir. Yazarın görevi çöken kapitalizmi ve onun çürüten kültürünü yansıtırken yeni bir toplumu ve yeni bir kültürü yaratabilecek sınıfın doğuşunu da aktarmaktır (Moran, 2011: 60-62).

	Ülküdeğer	Karşıdeğer
Kişi	(İyicil kahramanlar) Şeyh Bedreddin Börkluçe Mustafa Torlak Kemal Musa Çelebi Kral Mirça Melek Hatun Köylüler	(Kötücül kahramanlar) Sultan BaYezid Mehmet Çelebi Ağa ve beyler Kara Timur Cüneyd Bey A. Süleyman Valiler Evrenos Paşa Molla Acemî Eşrefoğlu Rumî
Kavram	* birleştirci * cömert * insancıl * adil * özgürlükçü * mazlum * sorgulayıcı * paylaşımcı * eşitlikçi	* ayrılıkçı-kardeş katili * cimri * kibirli ve bencil * adaletsiz * baskıcı-zorba * acımasız * itaatkâr * yağmacı, bencil * çıkarıcı
Simge	* Edime (özgürlük) * Sürgündeki ev (mütevazılık) * Sürgündeki evin bahçesi (sosyal adalet, umut) * Ortaklar (köylü, kolektif yaşam) * Teshil adlı eser (bilim) * Bahar mevsimi (üretim, yenilik, canlılık) * Gökyüzü, hava, derya, güneş, kuş (doğanın özünde bulunan sınırsızlık, sahipsizlik) * Sokrates (sorgulama, bilgin, adalet) * İsa (masumiyet, saflık) * "Yârın yanağından gayri her şey ortaktır" * Tanım (zeytinlik, incir, üzüm) * Mukaddime * Dergâh (eğitim)	* İznik (hapisخانه) * Saray (gösteriş) * Beylerin çiftliği (ayrım, gösteriş, çöktüş) * Aydın merkez (paşa, bey, toprak ağası, ayrım) * Şeyhin fetvası (hurafe) * Kış mevsimi (tüketim, kötülük, ölüm) * Toprak (insanların toprak üzerinde iddia ettiği mülkiyet) * Meletos, Anitus, Likon (itaat, bilgiç, zorba) * Gologota, çarmlı günah, haksızlık, kötülük * "Senin malin, benim malim" * Vergi * Tiran * Benlik zindanı, nefis (doyumsuzluk, adaletsizlik)

Şeyh Bedreddin ilk eğitimini babasından aldıktan sonra Molla Yusuf'tan fıkıh; kalem müderrisi Mahmud Efendi'den kelim, Feyzullah Hoca'dan mantık; Osmanlı topraklarında öğrenebileceği bir şey kalmayınca Kahire'de Bayburtî'den ilahiyat, felsefe ve mantık dersleri alarak Ahlatî'yle kendisini ve içindeki gizemli dünyayı keşfettiği (s. 14-26) bir süreç yaşayan donanımlı bir birey olarak olumlu kahraman biçiminde öne çıkarılır. Eğitimli, devletin iç düzenini sağlayacak hukuk sistemi geliştirebilecek bir âlim, din alanında öncü görüşlere sahip akılcı ve sorgulayıcı bir kişilik olarak Anadolu'da devrimci mücadelenin önemli önderlerinden biri olarak yansıtılmıştır. Mehmet Çelebi ise tek özelliğinin Sultan Bayezid'in oğlu olarak doğmak olduğu, babasının mirasını sürdüren acımasız ve adaletsiz bir yönetici olarak Bedreddin'in karşısına konumlandırılır.

"Romandaki kişiler düzlemi, entrik kurguyu oluşturan güçlerin en görünür yüzüdür; iyiliğin ve kötülüğün, cesaretin ve ihanetin, inancın ve tereddüdün okuyucuyla doğrudan konuştuğu, yaratıcı ruhun (etymon spirtuel) ete-kemiğe bürünmüş biçimleridir." (Korkmaz, 2018: 11). Eyleyenler ekseninin ana çekirdeğini oluşturan ve okuyucunun tepkilerine yön verebilen başkişi(kurucu tematik güç) ³ romanda Şeyh Bedreddin olarak belirir ve onun öncülük ettiği iyicil kahramanlar (norm karakterler/boyutlu yardımcı kimlikler), toplumu yeryüzü cennetinin var olacağı bir ütopyaya çağırırken; iktidarı elinde bulunduranlar ve temsilcileri olan kötücül kahramanlar (kart/hasım/tek boyutlu karakterler), olumsuz kişilik özellikleriyle toplumu distopik bir sona hazırlayanlar olarak edebî eserin dünyasına konumlanırlar. Marksist ideoloji çerçevesinde güdümlü olarak kurgulanan romanda ayrıcalıklarını yitirmek istemeyen egemen sınıfın, toprakları ve emeği gasp edip yağmalayarak gücü elinde tuttuğu ve halkı kendisine böylelikle bağladığı işlenir. Tabii olanlar ise iktidar ve temsilcileri tarafından din, hukuk ve ekonomi gibi yapılar kullanılarak emeği, işgücü, üretimi ve parası sömürülen bir sınıf olarak ele alınır. Bu noktada devlet görevinde bulunan bir isim olarak Şeyh Bedreddin, halkın içinden çıkan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, olumlu kahraman öğretisine dayanak oluşturacak biçimde halkı eğitime ve bilinçlendirerek öz gücüne yönelik farkındalık oluşturma görevini üstlenen kişilikler olarak yer alır. Romanın evreninde feodal ve baskıcı otoriteye karşı girişilen savaşım, Bedreddin'e ait olarak verilen bildirge metni biçimindeki düşüncelerle ve bilgilerle

3 Kişiler düzlemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Şahin, Veysel (2018). "İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Kişiler Dünyası." *Romanda Kişiler Dünyası (Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler...)*. Ankara: Akçağ, s. 25-43.

sağlanır. Tüm halkın kolektif biçimde çalışarak üretime katkı sağladığı ve adaletli biçimde bölüşerek tükettiği komün bir yeryüzü cenneti inşası uygulamaya konulur. Arzu edilen düzenin kurulabilmesinde gerekli olan modelin ortaya konulması için seçilen Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa düşünsel ve toplumsal boyutta yazarın ideolojisinin de temsilcisi durumuna bürünür. Bu bağlamda eserde ferdî mülkiyet, evrensel özgürlük bilinci, insanlık dini, kolektif yaşam, adaletli-paylaşımçı söylem, yeryüzü cenneti gibi düşüncelerin, icat edilmiş gelenek bağlamında kültürel belleğin kaynak olarak kullanımıyla sunulduğu gözlenir. Osmanlı ve yönetici sınıfı karşıt güçler olarak Bedreddin'i toplumsal özne olarak belirginleştirmeye hizmet eder. Bireyin kolektif yapı içerisinde özgürlüğünü kazanmasından ziyade tüm insanlığın Bedreddin'in öğretileri öncülüğünde ütopyik yeryüzü cennetine erişeceği tezi işlenir ve modern bireyciliğin yerine halkın temsilcisi olan toplumsal öznenin ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Eserde birey, insan-özne olarak toplumsal örgütlenmenin dışında görülür ve topluluğa bağlanarak öznel varlığını ortak bir tasarı için kullanır. Ben kaygısına düşmeyen, kendilik bilincinden ve özerkliğinden ziyade kitlenin özgürleşmesini önceleyen ve yalnızca üretime olan katkısı ile değerli görülen birey, öz yeterliği bulunmayan ancak kitlenin içindeki uyumuyla var olabilen ve toplumsal özneye ihtiyaç duyan nesnelere durumundadır. Tüm üyelerinin birbirine eşit kılındığı, bireysel güç istencinin ötelendiği, kendisiyle ilgilenen değil, kolektif yapı içinde anlam kazanan bir öge olarak toplumsal özneye gereksinimi vardır. Bilinç, akıl, özgürlük, adalet, kendini yaratma ve arzu edilen yaşama ulaşma, bireylerin kolektif bir özne çevresinde birleşip harekete geçmesi durumunda mümkün olabilecektir. Nitekim Bedreddin'in sohbetlerinde insanlardan bir halka oluşturulması, Bedreddin'in herkesi görebilecek biçimde ortaya konumlanması ve konuşmalarını gerçekleştirilmesi bu sembolik durumun kurmaca dünyadaki yansımaları niteliğindedir.

Kültürel Bellekle Hatırlamanın Öznesine Dönüşerek Direnişi Sembolize Etme ya da Kültürel Anlamın Canlandırılma Biçimi Olarak Muhalif Söylem

Yıldırım Bayezid'in, 1402'de gerçekleşen Ankara Savaşı'nı Timur'a karşı kaybetmesiyle başlayıp oğlu Çelebi Mehmet'in kardeşleriyle giriştiği taht mücadelelerini kazanmasıyla son bulan, 1402-1413 yılları arasında kapsayan dönem Fetret Devri olarak adlandırılmaktadır. Toplum üzerindeki yarattığı bunalım ve

baskı, sosyal kurumlarda yaşanan çözümler, yönetici sınıfın emek ve işgücüne değer vermeyişi ve üretimi sağlayan köylülere zulmetmesi bağlamında ele alınır ve romanın tarihî arka planını oluşturur. Bir düşünce adamı olarak işlenen Şeyh Bedreddin, yeni bir toplum düzeni arayışı ve arzusuyla, otoriteye karşı çekinmeden düşüncelerini dile getirmesiyle ve halkı bilinçlendirme çabasıyla hitap ettiği kitle tarafından sahiplenilir. Bu süreçte kaynak olarak halkın kültürel kodlarında yer edinmiş tarihî kişiler ya da olaylar kullanılır. Kültürel belleğin sürece dâhil edildiği bu bölümlerde Hz. Hüseyin, Hallac-ı Mansur, Nesimi, Baba İshak, Yunus Emre, Hz. İsa, Sokrates gibi kişiliklerle Şeyh Bedreddin'in farklı bağlamlarda birleştiğini yakalamak olanaklıdır. Bu kullanımlardan bir tanesi şöyledir:

"Hallacı Mansur'dan Nesimi'ye, Dede Garkın'dan Baba İlyas'a, Hacı Bektaş Veli'den Yunus Emre'ye kadar bütün ulu simalar birleşip Şeyh'in yüzünde cem olmuş gibiydi." (s. 137)

Sözel belleğin dinamikleri olan tarihî kişiliklerin kullanımıyla geçmişle bağ kurulduğu ve direniş geleneğini sürdürmenin vurgulandığı söylenebilir. Hz. Hüseyin'in otorite tarafından, masum olmasına rağmen katledilmesiyle; Hallac-ı Mansur, Nesimi ve Baba İshak, kurulu düzeni eleştirdiği ve düşüncelerini dürüstçe dile getirdiği için uğradığı gazapla; Yunus Emre aldığı eğitim, şiirlerinde ortaya koyduğu dünya görüşü, insan sevgisi ve eşitlikçi söylemiyle; Hz. İsa çarmıha gerilme olayında havarilerinden biri tarafından aldatılmasıyla; Sokrates yargılanması sırasındaki davranışları ve söyledikleriyle Bedreddin'le birleşir. Yöneticiler ise Keyhüsrev, Muaviye, Yezid (kahramanlardan birinin adı bilinçli biçimde Sultan Bayezid olarak yazılmıştır), Nemrut ve Firavun'un kişiliğinden hareketle halka zulmetme ve yağmacı davranma, masumları öldürme, dini yozlaştırma gibi özelliklerle örtüşen yapıda sunulur. Yoksul halkın desteğini alarak kurulan Osmanlı'nın başlangıçta bu özelliklere sahip olmadığı belirtilse de (s. 234) zulmetmeyi, kıyım yapmayı ve töresini unutarak halka sırtını dönmeyi Selçuklu'dan miras aldığı ifade edilir:

"Osmanlı bu zulmü dedelerinden öğrendi dedi. 'Onların dedeleri Selçukludur. Selçukluda büyük kıyımlar olmuş, oluk oluk kanlar akıtılmıştır. Kerbela ise onların başka bir geçmişidir. Emevî'nin kanlı mirasını devraldılar, 'din' adına yaşadıkları o mirastır. Biz de gelip Yıldırım Bayezid zamanına çattık. Osmanlı'yı bu hâle getiren de aslında Yıldırım Bayezid oldu. Onun doymak bilmeyen hırsı, açgözlülüğü ve saldırganlığı Osmanlı'yı sonunda bu hâle getirdi. Çünkü o padişah, güzel işlerle halkına hizmet edeceğine,

tuttu halkı kendine köle yaptı ve Osmanlı topraklarını genişletmek için Anadolu beyliklerine saldırdı.” (s. 235).

Bilindiği gibi toplumlar geçmişe öncelikle kendilerini tanımlamak için gereksinim duyarlar ve tüm bunlar kültürel bellekte depolanır. Birey ise, ortak ve kültürel biçimlenmenin kaçınılmaz süreci olarak toplumun belleğiyle vazgeçilmez şekilde özdeşleşir. Canlı olan kültürel bellek, geçmişin belli noktalarına yönelir, sunulan sembollerle ya da ikonlarla bağ kurarak yeni üretime anlam kazandırabilir. Hatırlama (geçmiş bağlantısı), kimlik (politik imgeleme), kültürel süreklilik (gelenek oluşturma) arasındaki bağlantıyı inceleyen Jann Assmann Kültürel Bellek adlı yapıtında, belleğin yeniden kurma işlemine dayandığını, geçmişin bellekte olduğu gibi kalmadığını ve ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkilerinin sürekli olarak yeniden örgütlendiğini ifade eder. Gelenekler yalnızca geleneklerle ve geçmiş yalnızca geçmişle değiştirilebilir önermesinin ardından belleğin yalnızca geçmiş kurgulamakla kalmadığını, aynı zamanda geleceğin deneyimlerini de organize ettiğini vurgular. Politik kimliğin inşasında kültürel geçmişe ait hatırlama biçimlerinin belirleyici rolü olabileceğine değinerek baskı koşullarında hatırlamanın bir direniş biçimi olabildiğini söyler (2015: 45-50). Bu bağlamda resmî ideolojinin olumsuzladığı figür olarak Bedreddin, kültürel bellekteki kodlarla bütünleşerek halk tarafından sahiplenilir. Şeyh Bedreddin’in temellendirdiği ve köy halkının da özellikle Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa’nın önderliğinde uygulama evrenine döktüğü öğretileri muhalif söylem olarak kendi sınıfını temsil eden görüş olarak benimser. Toplumsal düzene karşı direnme ve yeni bir düzen arayışı için potansiyel bir kültürel kimlik olarak yansıtılan Şeyh Bedreddin, halk tarafından mitleştirilir. Sürüldüğü İznik’te her gece Hz. Muhammed’in düşlerine geldiği ve ona okuyanın ayaklarına cennet bahçelerinin serileceği yazılar yazdığını (s. 138), sabah ezanında İznik semalarında uçtuğu, Katarlı Dağı’nın doruğunda bölük bölük meleklerle namaz kıldığı (s. 173), Katarlı Dağı’ndan ışıklar içinde süzülerek geldiği, Candarlı Gölü’nün üstünde yürüdüğü ve balığı kuşa çevirdiği (s.183-184) gibi sözel dinamiklerin ve kültürel kodların üretimiyle Bedreddin’e otorite karşısında güç kazandırılır. Bedreddin ise halkın kendisini mitleştirmesinden hoşnut değildir ve bu bağlamda halkla gerçek bir kişilik olarak belleklerde yer edinme isteğini dile getiren konuşmalar gerçekleştirir (s. 199-200).

Kolektivizm ve Sağlayıcısı Olarak Mülkiyetsizlik Düşüncesi

Yalnızca insanla nesne arasındaki ilişkileri değil, insanla insan arasındaki ilişkileri de kapsayan mülkiyet kavramı, bir kişiye mal üzerinde diğer kişilerin haklarını ihlal etmemek kaydıyla düşünebilecek her türlü egemenliği sağlayan bir hak olarak tanımlanabilir. Ferdî ve kolektif mülkiyet üzerine çeşitli düşünürler görüş geliştirmiştir. Özellikle liberallerin aksine sosyalist eğilimli düşünürler tarafından klan mülkiyetinin gelişim sürecinde toprağın aileler arasında geçici olarak bölünmeye başlanmasıyla aile mülkiyetinin sağlanması sonucu aile komünizminin doğduğu ve bu mülkiyet türünün kendi evrimi sonucunda ferdî mülkiyete dönüştüğünü kabul eden ilkel mülkiyet ortaklığı tezi savunulmuştur. Bu düşünürler ferdî mülkiyeti bir gasp olarak değerlendirir ve ilkel ve doğal mülkiyet ortaklığına dönülmesini ileri sürer (Tatar, 2014: 25). Romanda da bu bağlamda bir kullanım söz konusudur.

Mülkiyet kavramı, Bedreddin'in köylüyle yaptığı işlevsel sohbetlerde üzerinde en çok durduğu konudur. Bildirge metni niteliğinde ileti sunmaya yönelik konuşmalar, halkın inançlarına göndermede bulunarak doğanın özünde mülkiyetin olmadığından başlar, toprak mülkiyeti üzerine yoğunlaşır ve ferdî mülkiyet yerine kolektif mülkiyetin olması gerektiği düşüncesiyle sürer. Gökyüzü, hava, ay ve güneş, su, deniz, göl, kuş gibi doğadaki varlıkların mülkiyetinin kime ait olduğu sorusunu halka yönelten Bedreddin, 'Allah'ındır.' yanıtına 'Allah'ın mülkünün tüm insanlığın mülkü' olduğu karşılığını verir ve konuşmasını toprak mülkiyeti üzerine konumlandırır (s. 57-58). Yaptığı tüm konuşmalarda toprağın mülkiyetinin olamayacağını, tüm insanların kolektif ve adaletli kullanımına açık olması gerektiğini belirtir:

"Sözlerine, 'toprak kimsenin mülkü olamaz!' diye başladı. Olmamalıydı. Çünkü toprak da tıpkı hava gibi, su gibi, gökyüzü gibi insanlığın ortak malıydı. Bir süre düşündükten sonra 'toprak Allah'ın mülküdür' diye devam etti. 'Hangi inançtan, kavimden, soydan, boydan olursa olsun, tüm insanların o topraktan adaletli bir şekilde yararlanması gerekir. Göklerin yağmurundan ve ışığından nasıl hepimiz yararlanıyorsak, soluduğumuz hava nasıl hepimizin... Ummanlar, ırmaklar, göller ve dağlar nasıl hepimizin, toprak da hepimizindir. Toprağın inciri, üzümü, zeytini de hepimizin olmalıdır. Hakçası budur ve adaletli olanı da budur." (s. 81-82).

Bedreddin tarafından gerek halkla gerekse yönetici sınıfla yapılan konuşmalarda, insanların bizzat yaratmadığı, işlenebilen ve doğanın insanlara karşılıksız sunduğu bir bağış olan toprağın kazanılan bir şey değil, ancak ve ancak insanların gereksinimlerine yanıt veren ve adil biçimde yararlanılması gereken doğal zenginlikler olduğu vurgusu ön plana çıkarılır. Ayrıca gökyüzü, hava, güneş, yıldız, deniz, göl gibi sınırlarla çevrelemeyen ve sahiplik içermeyen öğelerle bir arada değerlendirilen toprak üzerinden, kazanılamayacak olan bir şeyin mülkiyetinin olanaksızlığına vurgu yapılır. Sözü edilen somut örnekler üzerinden toprağa da sınır çizilemeyeceği, toprağın doğanın insanlara sunduğu bir öğe olduğu ve bu nedenle bir sınıfa değil tüm insanlığın adil kullanımına açık olduğu düşüncesi halka dikte edilmeye çalışılır:

“Mesela solduğumuz havanın sahibi yoktur’ diye devam etti. ‘Ellerinden gelse beyler tabii onu da sahiplenirler, fakat sahiplenemiyorlar. İyi ki de sahiplenemiyorlar. Yoksa hepimizi havasız bırakıp öldürürlerdi. Oysa şimdi görüyorsunuz işte, rahat rahat nefes alıyoruz. Hepimize yetiyor. Ezelden ebede tüm insanlığa ve diğer yaratıklara yetecek kadar çaktır. Hiç tükenmez.” (...) Şeyh sağ kolunu kaldırıp işaret parmağıyla gökyüzünü gösterdi, ‘oraya kazık çakıp, etrafını çitle çeviremezler’ dedi. ‘Bunu yapamadıkları için de ‘burası benim’ diyemiyorlar. İyi ki de diyemiyorlar. Yoksa güneşin ışığını bile bize parayla satarlardı. Oysa güneş hepimizindir. Her sabah hepimiz için doğar. İyilerin ve kötülerin üzerine aynı anda gönderir ışığını. Ve ay hepimiz için parlar. Ve yıldızlar... onlar geceleyin gökyüzünde hepimiz için semah döner. (...) Kolunu bu kez önünde uzanan göle uzattı Şeyh Bedreddin, ‘şu gölü görüyor musunuz?’ dedi. ‘İznik Gölü... Bu suların üzerine de kazık çakıp, etrafını çitle çeviremezler. Bunu yapmaya kalkıştıklarında, su onları dibe çeker. Bu nedenle sahibi yoktur. Akşama kadar gölün sularına binlerce kuş dalar çıkar. Balık avlarlar. Bunu yapmak için kimseden izin almazlar... Neden? Çünkü sahibi yoktur! Hiçbir kuş gölün sularını sahiplenerek diğerlerini aç bırakmaz. Sadece kuşlar mı? Bakın işte, şu gördüğünüz balıkçılar da gölden balık çıkarmışlar. Ne güzel!.. Emek verip çıkarmışlar. Toprak işleyenin, su kullananındır. Yarın da başkaları gelir çıkarır. Başka bir gün de başkaları çıkarır. İsteyen herkes bu gölden balık çıkarabilir. Çünkü sahibi yoktur.” (s. 113-115)

Sosyalizmin ilkel mülkiyet ortaklığı teziyle örtüşen toprağın özel kişilerin malı olmaması, miras yoluyla nesilden nesle geçmemesi ve kimse tarafından alınıp satılmaması gerektiği önermesi, topraktan çıkarılan ürünlerle ilgili de geliştirilir. Buna göre insanlığın ortak malı olan topraktan kolektif çalışmayla elde edilen üretim; soy, boy, kavim, inanç ayrımı güdülmeden tüm emek verenlerce adalet ilkesine bağlı kalınarak hakkaniyetle paylaşılmalıdır:

“İnsanlığın gelebileceği en son nokta burasıdır. Erdemli kişilerin ve bilginlerin yaklaşımı budur. Cennet dedikleri yer de işte burasıdır. Irmaklar herkesin, göller herkesin, denizler herkesindir. Yeryüzü ve gökyüzü herkesindir. Ay ve güneş herkesin, yıldızlar herkesindir. Ateş, hava, su ve toprak herkesindir. Toprağın ürünleri de herkesindir. Kimse bunlara tek başına sahip olamaz. Bu nimetleri zorbalıkla ele geçirip, diğer insanları kimse aç bırakamaz. Buna hakkı yoktur. Hele de emek vermiyorsa, üretmiyorsa, hiç hakkı yoktur. Toprak neden Cüneyd Bey'in oluyormuş? Kim vermiş ona bu toprakları? Allah'ın toprağı ne zamandan beri Cüneyd Bey ve Mehmet Çelebi'nin zimmetindeymiş? Kimsenin malında mülkünde bizim gözümüz yoktur, çünkü mal mülk kimsenin ferdi serveti değildir. Hepimizindir. Koyunlar, kuzular, keçiler, otlaklar, yaylaklar... ayvası, narı, inciri ve üzümüyle bu memleket hepimizindir. Kimse kimsenin kölesi değildir. Kimse kimsenin kulu hiç değildir. Çünkü herkes Allah'ın kuludur ve Allah herkesindir. Bu dünya insanlığın ortak malıdır, kimsenin onu sahiplenmeye hakkı yoktur. Hem zaten dünya dediğin nedir ki? Çıplak gelir, çıplak gideriz. Zenginlik burda haksızlıkla kazanılan bir şeydir.” (s. 246-247)

Güç ve kontrolü elde bulundurma ve özellikle tarıma bağlı halkı kendisine mahkûm kılma noktasında toprak mülkiyeti önem kazanmaktadır. Sultan Bayezid, Mehmet Çelebi başta olmak üzere iktidar sahipleri, Osmanlı'yı idare eden yöneticiler ve çevresindeki beylerin sömürü ve gasp düzenine hizmet eden bir yapıda olduğu, köylünün emek ve işgücünü sömürerek kendi varlığını gerçekleştirebildiği, doğanın kendisinde bulunan kolektivizmin yönetici eliyle yok edildiği, toprak üzerinde mülkiyet edinme, emek sömürüsü ve adaletsiz uygulamalarla halkın çalışmaya mecbur kılındığı bir yönetim anlayışından söz edilir:

“Şeyh Bedreddin, 'Sarayın gücü ve kadıların özel fetvasıyla ol beyler Allah'ın mülküne el koymuştur. 'Mülk Allah'ın' demelerine rağmen bu haksızlığı ve adaletsizliği kadıların fetvasıyla meşru hâle getirmişlerdir. Gökyüzü Allah'ın mülküyse, yeryüzü de O'nundur. Ve Allah'a

ait olan mülk, tüm insanlığın ortak malıdır. Bu haktır, adalettir. Hak ve adalet, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, mecusî, mülhid, müşrik ve münafık ayrımı yapmaz. Alevî ve Sünnî ayrımı hiç yapmaz. Esasen evrensel kanunlarda bu ayrılık yoktur. Bu ayrılığı din adamları yaratmıştır. Kendi dinlerinin daha mükemmel olduğunu ve kendi peygamberlerinin daha üstün olduğunu söylemişler, diğer dinlerle yarışmışlar, rekabet etmişler ve insanları bölüp parçalayarak topluma hükmetmişler, sömürmüşlerdir. Büyük devletlerin ve imparatorlukların kurulması bu din ayrılıklarına dayalıdır. Oysa böyle bir şey yoktur; çünkü O hepimizin Allahı'dır. Hangi dinden, boydan, soydan ve kavimden olursa olsun, Allah tüm insanların ve dahi börtü böcek ve kozada tırtıl ve bataklıkta sinek... ve bilinen ve bilinmeyen ne kadar mahlukat varsa hepsinin yaratıcısıdır." (s. 57-58).

Yöneticiler içerisinde Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'in düşüncelerine ılımlı yaklaşımıyla dikkati çeker, ondan "Allah'ın adaletinin gereği olan" düşüncelerini yazmasını ister ve kardeşi Mehmet Çelebi tarafından öldürülmeden bir süre önce halka toprak dağıtmaya başlar. Yeniden birleştirip kuracağı Osmanlı'nın temelini bu hukuka bağlı olmasını ister (s. 45).

Sınırlandırılmamış Mülkiyetsiz Topraklar Üzerinde Kolektif Üretim ya da Yeryüzü Cenneti Ütopyası

Romanda emeğiyle üretim sürecine katkı sağladığında anlam kazanan varlığıyla beliren halk, toprakları elinde bulunduran ve emeği ile ortaya koyduğu ürün arasındaki ilişkiyi sekteye uğratan iktidar güçleriyle yeryüzü cenneti ütopyasını yaşama geçirerek somut bir savaşımın içerisine girer. Ferdî mülkiyetin aşılmasıyla sınırlandırılmamış mülkiyetsiz topraklar üzerinde gerçekleştirilecek kolektif üretim, karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği içerisinde oluşur. Toprak mülkiyetinin, ağır vergilerin kaldırılması ve bütün toprakların kamu yararına kullanılması, toprağın miras yoluyla aktarımının son bulması üretim sağlayan güçlerin eşit ve adil biçimde yararlanmasını düşüncesi Torlak Kemal, Börklüce Mustafa ve halk tarafından uygulama alanına dökülür. Kurmaca dünya içerisinde yeryüzü cenneti biçiminde ifadesini bulan bu sosyalist ütopya, Aydın'a bağlı Orta Köy'de yaşama geçirilir. Öncelikle köyün adı Ortaklar olarak değiştirilir ve tüm topraklar köylüler tarafından kolektif biçimde işlenir. Doğa, özünde bulunan bu ortaklığa

bol ürün sağlayarak yanıt verir. Üretime katılan tüm güçler tarafından ürünler ortaklaşa paylaşılır. Herkes gereksinim duyduğu kadarını alır:

"Bundan böyle toprak herkesin olacak ve yârin yanağından gayri her şey ortak olacak. Bizim burda kurduğumuz düzen, dalga dalga tüm cihana yayılacak. Hangi boydan, soydan, kavimden olursa olsun, hangi dinden ve mezhepten olursa olsun, tüm insanlar şol kardeş sofrasında buluşacak. Birlikte çalışıp, birlikte üreteceğiz. Aramızda çalışmayacak durumda olanlar, yaşlılar, hastalar ve kötürüm olanlar, toprağın ürünlerinden ihtiyacınca yararlanacak." (s. 248)

Kolektif üretimi sağlayan halk, tüketimi de adil biçimde sağladığında yaşamının ayırdına varabilmiştir. Artık zeytin daha yağlı, incir daha tatlı, üzüm daha sulu gelecektir (s. 256). Sözü edilen bu yeryüzü cennetinde sosyal yardımlaşma önem kazanır. Kimsenin belli bir miktar için zorlanmayacağı, kardeş sofrasında hep beraber yiyebilmek için yardımlaşılacağı, olanın olmayana vereceği bir sistemin yaratılacağı ifade edilir (s. 61). Bunun için seçilen köylüler yoksul, aç, çaresiz olsa da umudunu yitirmemiş, sevgi ve merhamet dolu, yarım ekmeğini hiç ekmeği olmayana bölüp veren, kendilerini en derinden yakalayan ve yaralayan acıları, hüznüleri paylaşan, 'yârin yanağından gayri her yerde, her şeyde, hep beraber.' sözüyle hareket eden (s. 119) bir sınıf olarak çizilir ve özlenen dünyanın ortaya nasıl çıkarılacağı tanımlanır:

"Bencilliğin yerini paylaşım, cimriliğin yerini cömertlik alacak, öfkenin, kinin, nefretin, hırsın... bütün bu olumsuz duyguların insanı nasıl zalimleştirdiği ve insanlıktan çıkardığı fark edilecekti. Özlenen güzel dünya işte bu farkındalıkla ortaya çıkacak ve o güzel dünyada mutlu bir hayat filizlenecekti." (s. 170-171).

Kolektivizm üzerine kurulu olan yeryüzü cennetinde sınırlara ya da bölünmüş toprak parçalarına, vergiye yer yoktur:

"Bütün dünya malları ortaklaşa yararlanmak içindir, yeryüzünde tabii sınırlar, 'senin-benim' diye gerçekten bölünmüş toprak parçaları yoktur. Ancak nikâhlı kadınları bu mal ortaklığının dışında tutmak gerekir. Yârin yanağından gayri, her yerde, her şeyde, hep beraber diyebilmek için ve şol kardeş sofrasında, inciri, üzümü, zeytini hep beraber yiyebilmek için, bu şarttır." (s. 229)

Bilgisizliğin karanlığından gün ışığına, tüm insanların arasında toprağın adaletli paylaşımıyla ve insanın kendi kendinin efendisi olmasıyla çıkılacağını ortaya koyan ve bunu gerçekleştiren Torlak Kemal, Börklüce Mustafa ve Ortaklar halkı siyasi otoriteyi temsil eden ve toprakları elinde bulunduran yöneticiler ve beyler tarafından acımasızca öldürülecektir. Bedreddin'in Deliorman'da oluşturduğu komün düzen de tutuklanmasıyla son bulacaktır. Fakat distopyaya dönüşen yeryüzü ütopyası, Bedreddin'in yargılanırken söylediği cümlelerle yeniden bahar metaforu etrafında, özlenen hayalî bir gerçekliğe bürünecektir:

"Bahar hayattır. Hayatı yok edebilir misiniz? İnsan da ağaçtır. Ağacı öldürebilirsiniz. Börklüce'yi, Torlak'ı, beni... Hepimizi ağaç gibi budayabilirsiniz; çünkü buna muktedir ordularınız vardır. Fakat insanlığı nasıl öldüreceksiniz? Bahar insanlıktır Sultanım. İnsanlığı öldüremezsiniz. İnsanlık yine adalet isteyecek. Bir gün mutlaka isteyecek. (...) Üç asır sonra yine bahar gelecek." (s. 350)

Statükonun reddedilerek aşıldığı, yârin yanağından hariç her türlü varlığın ortaklaşa paylaşımını ortaya koyan yeryüzü cenneti ütopyasının yok sayılamayacak bir gerçeklik olarak varlık alanı bulacağını ifade eden Bedreddin, bu kurgyu uygulama alanı bulması ve belirli bir başarıyı yakalamasına vurgu yaparak meşrulaştırmış olur.

Evrensel Özgürlük Bilinci, Eşitlik ve Adalet Kavramları Bağlamında Üretilen İnsanlık Dini

Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler arasında ayırım gözetmeyen, dinlerin birbirine üstünlüğünün söz konusu olmadığını ileri süren Bedreddin, halkla yaptığı toplantılarda Tanrı, insan, akıl, evren, ruh, ölüm, diriliş, cennet-cehennem, benlik ve nefis gibi kavramlara sıklıkla değinir ve evrensel özgürlük bilincini önceleyen bir insanlık dini öğretisi sunar. Savına hizmet etmesi için tasavvufi doktrinleri, Yunus Emre'nin görüşlerini ve şiirlerini, Kuran, İncil gibi kutsal kitaplardan alıntılarını kullanır. Özgür bilince sahip halkların, özgür iradesiyle kolektif yaşama katılacağını ve bunun sağlayıcısının ise eşitlik yerine adillik ve hakkaniyet olacağını halk üzerinden örneklendirerek dile getirir (s. 61). Tüm insanlığı kucaklayacak evrensel değerlerden, insanlığın ortak özlemlerinden söz ederek cennetin yeryüzünde var olabileceğini vurgular:

"Cennet diye müstakil bir mekân yoktu, cennet burasıydı. Cehennem de burasıydı. Bu dünyayı cennet ve cehenneme çeviren insanoğlu insandı.

'Melek' ve 'şeytan' diye bilinen. İnsandan farklı varlıklar da yoktu; melek insanın kendisiydi ve şeytan da insanoğlu insanın taa kendisiydi. Kendi hırsına ve ihtirasına kapılanlar, şeytanî duygularla dünyayı cehenneme çevirirken, merhametine ve vicdanına sığınanlar, aşkla üretenler ve sevgiyle çoğaltanlar, paylaşanlar, bu duygularıyla dünyayı cennete çevirmeye çalışıyorlardı." (s. 171)

Bedreddin, tek yaratıcının birbiriyle çelişen farklı dinlerinin mümkün olmadığını, özellikle mezhep ve tarikatların uydurma olduğunu, saltanat için din adamlarının dini böldüklerini ve birbirine düşman ettiklerini ifade eder. Egemenler de bu bölünmeyi, yarışı, rekabeti ve düşmanlığı iyi kullanmışlar, dini yeni bir şekle sokup, saltanatlarını sürdürebilecekleri şekilde yeniden düzenlemişlerdir. İbadetlerin belli bir biçiminin, yeri ve zamanın olamayacağını ancak ve ancak bir arınmanın aracı olabileceğini (s. 26-27) benlik ve bilinç üzerinden somutlaştırarak ortaya koyar. Benliğin yedi katmanını saran dört aşama belirler. Tasavvufi bu söyleme göre birinci aşama 'benim malım benim, senin malın da benim', ikinci aşama 'benim malım benim, senin malın senin', üçüncü aşama 'senin malın senin, benim malım da senin' ve dördüncü aşama 'insanlığın hedefi olan ve ulaşması gereken ideal bir aşamadır -ki 'benim de malım yok, senin de malın yok, mal mülk Allah'ın' yaklaşımıdır (s. 246). Kendi benliğini ve nefsini aşarak bilincinin üst düzeylerine erişmiş kişilerin algılarının yüksek olduğunu ve böyle kişilerin farklı dinler olgusuna olumlu yaklaşmayacağını dile getirir. Bedreddin'in beden, ruh, nefis ve benlik üzerine ifadeleri, gösterişten ibaret Müslümanlık yaşayanlara yöneliktir ve köleliğe karşı olduğunu dillendirmesine değin konuşma sürer. Nefsinin çukurunda ve benlik zindanında yaşayanların dini kasıtlı olarak çarpıttığı ve maddi çıkarlara uygun duruma sürüklediğinden söz eder (s. 75). Bu insanlar, yalanı din adına söylemekte, fuhşu din adına yapmakta, cinayeti din adına işlemekte, haramı din adına yemekte ve savaşları din adına yapmaktadır. Yedikleri yoksul eti ve içtikleri kan olan bu grup Osmanlı'daki yönetici ve beylerdir (s. 101). Sevgi, hoşgörü ve paylaşımı içselleştirmeyen bu grup şefkatli, merhametli ve cömert olmaktan uzaktır. Benliklerinin zindanında yiten bu kişiler dünyadaki bütün nimetlere tek başına sahip olmak isteyen, bunun için insanları aç ve sefil bırakarak toprakları mülk edinen, çıkarlarına ters düşenleri öldüren, öfke ve kin yeşerten varlıklardır. Bozulma, yozlaşma ve çürüme, Kerbela olayıyla birlikte Muaviye ve Yezid eliyle başlasa da Emevi'den Abbasi'ye, oradan da Selçuklu'ya aktararak Osmanlı'ya miras kalmıştır. Halk ise öz gücüne karşı farkın-

dalık oluşturamamıştır. İnsanın kendi emeğine saygı göstermesi ve kendi öz gücüne güvenmesi noktasınd' evrensel özgürlük bilinci ve istenciyle kanıksamaya son vermesi gerektiğini ve anlam üretenin insanın kendisi olduğunu vurgular. İnsan, halkın içinde anlam kazanan bir değer olarak öne çıkarılır. Bedreddin; köleliği kanıksamış, din adamlarının fetvalarıyla kadere ve kazaya iman ettirilerek yoksulluğu kader olarak görmüş olan halkın hakkını savunmak için Teshil adlı kitabı yazacağını belirtir. Çelebi Mehmet'in baskılarına rağmen kitaptan toprak mülkiyeti ve paylaşımı ile ilgili olan bölümü çıkarmayarak ön sözde de halka seslenir. Çünkü romanda Bedreddin, bütün olumsuzlukların ilim ve irfan yoluyla sağduyulu biçimde çözüme kavuşturulmasından yanadır. Bu düşüncesini Teshil'in nüshasını çıkaran Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'e de iletir (s. 223). Tüm Anadolu insanını herhangi bir ayırım gözetmeden ortak bir noktada birleştirmek, haksızlıkla mücadele etmek amacıyla olan iki öğrenci, istemeden de olsa kendilerini bir savaşın ortasında bulacaktır. Sırasıyla Kara Timur, Cüneyd Bey, Aleksander Süleyman ile yapılan savaştan sonra BaYezid ve Şehzade Murat'ın orduları tarafından ele geçirilirler ve acımasızca öldürülürler. Dede Sultan olarak anılan Börklüce Mustafa'nın öldürülmesi, destansı bir anlatımla sunulur. İsa'nın çarmıha gerilme olayına ve İncil'den kimi bölümlere atıfların yapıldığı bu bölümde, ellerinden ve ayaklarından çivilenerek çarmıha gerilen Börklüce Mustafa, onunla beraber savaşan insanların ölümüne tanık olmamak için gözlerini kapar ve 'iriş Dede Sultan iriş!' bağırıldığını duyarak canını verir. Şeyh Bedreddin ise duydukları karşısında İznik'ten ayrılarak Zağra, Dobruca, Silistre ve Eflak'a doğru bir yolculuğa çıkar. Eflak'ta Kral Mirça tarafından mutlulukla karşılanır ve Deliorman'a yerleşir. Burada etrafında toplananlarla komün bir düzen oluşturur, fakat ona yoldaşlık eden biri tarafından Mehmet Çelebi'ye yeri haber verilir. Kendisini Sokrates'le ve onun yargılanması süreciyle birleştirdiği bir mahkemenin sonucunda idam edilir. Asıldığında vücuduna yağın lapa lapa kar ise arınarak yüceltiğini imlemektedir. Böylelikle ussal gücün ve bilgeliğin sembolü olan Şeyh Bedreddin, her türlü hiyerarşi düşüncesini yok sayarak halkın kurtuluşuna kendisini adanmış toplumsal özne olarak kurmaca dünyaya yerleşir.

Sonuç

Şeyh Bedreddin Destanı, yazarın güdümlü sanatına konu olarak seçtiği tarihî bir kişiliğin, kurmaca dünyada toplumsal özneye dönüşümünün izlendiği bir romandır. Kişiliği, eğitimi, öğretileri ve uygulamalarıyla ülküselleştirilen Bedreddin, toplumcu gerçekçi yazarların eserlerinde uyguladığı olumlu kahraman öğretisindeki nitelikleri bünyesinde taşır. Tarihî bir kişilik olarak devlet görevinde kazas-ker olarak bulunması, otoriteye karşı olan girişimi ve yaşamının trajik biçimde sonlanması gibi dikkati çeken yönleri, ideolojik eğilimin bilgi dağarcığıyla bütünleşerek yansıma alanı bulur. Kimi araştırmacılar tarafından sınıf mücadelesinden ve köylü ayaklanmasından uzak olduğu düşünülen bu isyan hareketi, yazar tarafından yazınsal hegemonya⁴ karşısında alternatif bir tarih bilinci oluşturma önerisiyle deformasyona uğratarak Marksist söylemin Şeyh Bedreddin özelinde temellendirilmesi üzerine kurulur. Kurmaca dünyada, kültürel belleğin hatırlama ve canlandırma işlevinin sürece dâhil edilmesiyle halkın kültürel kodlarıyla bütünleşen bir özne profili oluşturulur. Politik kimliğin inşasında önemli olan bu durum, resmî ideolojinin olumsuzladığı Bedreddin'in, hitap ettiği halk tarafından sahiplenilmesini sağlar. Halk; üretime olan katkısıyla değerli bulunan, kendilik bilincinden yoksun ve özerkliğinden ziyade kitlenin içerisindeki uyumuyla var olabilen ve toplumsal özneye ihtiyaç duyan nesnelere durumundadır. Toplumun öznesi durumundaki Bedreddin, kurgusal söylem içerisinde düzene karşı geliştirdiği tepkilerle, köylünün sosyal yapısını değiştirmeye, öz gücünü açığa çıkarmaya ve onları bilinçlendirmeye çabalayan idealist bir kişilik olarak belirir. Yanında yer alanlar olumlu özellikleriyle, karşısında yer alanlar olumsuz özellikleriyle bu öğretilere hizmet edecek biçimde kutupları oluşturur. Şeyh Bedreddin'in öncülük ettiği iyicil kahramanlar, toplumu yeryüzü cennetinin var olacağı bir ütopyaya çağırırken; iktidarı elinde bulunduranlar ve temsilcileri olan kötücül kahramanlar, olumsuz kişilik özellikleriyle toplumu distopik bir sona hazırlayanlar olarak edebî eserin dünyasına konumlanırlar. Sınırlanılmamış mülkiyetsiz topraklar üzerinde tüm insanların kolektif üretilen adaletli biçimde paylaşacağı yeni bir dünya düzeni isteği ve uygulamasına Osmanlı yöneticileri tarafından karşı çıkılır. Mücadelenin sonunda Börklüce Mustafa, Torlak Kemal

4 "Yazınsal hegemonya kavramı Gramscigil bir okumayla egemen ideolojinin baskı ve onayı gerek özgür ve meşru yollarla gerekse ideolojik yanlısamanın araçlarıyla uygulanacağını, edebiyatın da bu anlamda dilediği gibi düzenlenip, amaçlarınınca tasarlandıktan sonra üreteceğini ifade etmektedir." (Somuncu, 2015: 65).

ve Şeyh Bedreddin öldürülür. Bedreddin'in yargılanması sırasında ifade edilen "Mevsim kıştı. Kışın ardı ise bahardı. Tek tek ağaçları öldürseler bile baharı nasıl öldüreceklerdi? Bahar yine gelecek, mutlaka gelecekti. Çünkü bahar yeniden dirilişti." (s. 377-378) tümcelerindeki bahar metaforu, toplumsal öznenin tükenişinden ziyade yeni toplumsal öznelerin gelecekte ortaya çıkacağını ve kültürel belleğin katkısıyla Bedreddin'inle bütünleşeceğini imler.

Kaynakça

Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Ayşe Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Aşıkpaşazade (1985). *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. A. Nihal Atsız. (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bardakçı, Vehbi (2016). *Şeyh Bedreddin Destanı*. İstanbul: Ozan.

Behiştî Ahmed Çelebi (2016). *Târîh-i Behiştî Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Os-mânî II*. Fatma Kaytaz (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnalçık, Halil (2000). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren.

Kacıroğlu, Murat (2011). "Tarihin Nesnesinden Kurmacanın Öznesine Şeyh Bedreddin yahut Tarihsel Bir Kimliğin Yeniden İnşası Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 30. s. 239-274.

Korkmaz, Ramazan (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit.

Mehmed Neşri (2014). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi II. Cilt*. Faik Reşit Unat; Mehmed A. Köymen (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Moran, Berna (2011). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim.

Ocak, Ahmet Yaşar (2013). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler yahud Dairenin Dışına Çıkanlar 15-17. Yüzyıl*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Oruç Beğ (2011). "Oruç Beğ Tarihi", *Üç Osmanlı Tarihi*. A. Nihal Atsız (Haz.). İstanbul: Ötüken.

Somuncu, Selim (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*. Ankara: Hece.

Şahin, Veysel (2018). "İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Kişiler Dünyası", *Romanda Kişiler Dünyası (Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler...)*. Ankara: Akçağ. s. 25-43.

Tatar, Dilara Buket (2014). *Mülkiyet ve Fikrî Mülkiyetin Felsefi Temelleri*. Ankara: Astana.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2014). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.